

МИСТЕЦЬКІ МОЛОДІЖНІ ОБ'ЄДНАННЯ В ХУДОЖНЬОМУ ЖИТТІ ХАРКОВА кінця 1980-х — першої половини 1990-х

Постановка проблеми. Наприкінці 1980-х у художньому просторі України відбулися яскраві зміни. У 1991 році в мистецтві розпочався різкий відхід від традиційних засад соцреалізму та зміна напрямку на користь авангардних течій. Молоді художники зверталися до заборонених раніше тем, демонструючи новий погляд на мистецтво. Перший прецедент був зафіксований під час XVI Молодіжної виставки, що відбулася 1986 року в Москві. Роботи молодих митців, представлені у виставкових залах на Кузнецькому мості, продемонстрували вільний погляд авторів на сучасне мистецтво. А вже в наступному, 1987 році, у Києві відбулася Республіканська молодіжна виставка, де експонувалися авангардні твори молодих українських художників. В Харкові прикладом вільного творчого вияву стали численні виставки молодіжних об'єднань, які виявили початок нового етапу в художньому житті міста.

Мета даної публікації полягає у висвітленні особливостей розвитку мистецьких молодіжних об'єднань в художньому житті Харкова наприкінці 1980 — у першій половині 1990-х; в осмисленні значення цього явища в контексті художнього життя Харкова вказаного часу; в дослідженні їх впливу на виставковий процес міста. Робота виконана у відповідності до планів НДР Харківської державної академії дизайну і мистецтв.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує незначну чисельність праць, присвячених дослідженню діяльності художніх об'єднань Харкова наприкінці 1980-х — у першій половині 1990-х. Зокрема, творчість членів харківського фотографічного осередку висвітлюється в наукових статтях Т. Павлової [7], Г. Вишеславського [3]. Діяльність низки творчих об'єднань, у тому числі — групи «Літера А» — детально розглядається в працях Л. Савицької [13]. Окремі факти щодо діяльності молодіжних об'єднань в контексті художнього життя України та Харкова наводяться в працях Г. Вишеславського [2; 3], Н. Мархайчук [6], О. Петрової [8], В. Сидоренка [14, 15], О. Соловійова [16] та ін. Вагомим джерелом у висвітленні виставкової діяльності об'єднань постають публікації у періодичних виданнях [4; 5; 10; 11; 17], в яких висвітлюється характер діяльності низки молодіжних художніх об'єднань — таких, як «Лабораторія», «Арт-бат», «Оксюморон» та ін. Як засвідчує аналіз дослідницьких джерел і літератури, на сьогодні немає комплексних досліджень, присвячених вивченню молодіжних об'єднань кінця 1980 — першої половини 1990-х, що і актуалізує тему даного дослідження.

Результати дослідження. Першими ластівками творчої свободи в Харкові стали виставки представників **експериментального творчого об'єднання молодих митців та мистецтвознавців «Панорама» (1987–1991 рр.)**, яке виникло в середовищі Харківського фотоклубу та згуртувало довкола себе учасників колишніх андеграундних груп «Час» і «Держпром». Зокрема, відома організована цим об'єднанням виставка, що відбулася у Палаці студентів 1987 року, яка стала першим публічним показом харківської школи фотографії. Художня подія, котра тривала лише 10 днів, відзначилася справжнім проривом харківського андеграунду і отримала міжнародне визнання.

У наступному році ще одна епатажна виставка фотохудожників експонувалася лише 4 дні [13, с. 109]. В обох експозиціях брали участь твори представників «Часу» — Б. Михайлова, С. Браткова, О. Супрун, Є. Павлова та інших митців. Куратором виставок, кожна з яких мала оригінальну концепцію, виступила Т. Павлова.

У 1988 році мистецький простір Харкова сколихнула ще одна виставка «Панорами» під назвою «Неофіти», на відкритті якої поряд із роботами Є. Світличного провів яскравий провокативний перформанс С. Братков [3, с. 447]. Виставка, яку одразу ж було закрито, не знайшла відгуків у пресі, проте спонукала митців та мистецтвознавців відчувати дух часу [6, с. 95]. Ці та подальші виступи об'єднання засвідчили появу нової генерації митців з альтернативним, вільним творчим мисленням.

Згодом, у 1990-х, в художньому житті Харкова яскраво прозвучали виставки молодих митців «**Групи швидкого реагування**» (колишнього «Держпрому»), до складу якої увійшли деякі художники з групи «Час» — зокрема, Б. Михайлов та С. Солонський. У 1994 році фотомитці організували низку епатажних арт-акцій, серед яких найбільший успіх отримав проект «Якби я був німцем», створений у жанрі інсценувальної фотографії. Цю акцію, яка демонструвалася 1995 року у Берліні, Москві та в Києві, О. Соловйов назвав «розіграною художниками симуляцією, покликаною до життя такими полемічно загостреними, часом на грані напускного цинізму уявленнями, як «окупаційний ерос», «репресивне — бажане» [16, с. 43]. Серед інших виставок цієї групи відомі арт-акції, представлені в заснованій С. Братковим галереї «Up/Down», зокрема — політичний перформанс «Вибори» [7]. Як відзначає О. Петрова, «Група швидкого реагування» постала в Харкові своєрідним центром документальної та постановочної фотографії, а концептуальні засади фотореакції на актуальні проблеми епохи «зламу» і «розлому» зіграли колосальну роль у розвитку інноваційного мислення всіх постмодерністів України [8, с. 62].

Окрім фотомитців, на межі 1980–1990-х у Харкові гучно пролунали й виставки низки інших художніх об'єднань. Серед них — «Оксюморон», «Колір мистецтва», «Слобожанське буриме», «Істинні художники», «Арт-Бат», «Арт-ательє», «Лабораторія» тощо. Митці останньої — О. Шило, О. Юхтман, В. Голенищев та О. Лисенко — прагнули до засвоєння сучасної (для свого часу) образотворчої культури, формування нового художнього образно-асоціативного мислення у графіці та в живописі. Досліджуючи діяльність групи, варто зазначити, що її авторський колектив, на відміну від багатьох інших об'єднань, не мав особливих лозунгів та маніфестів. Чотири самобутніх митці, кожен з яких мав індивідуальну та виразну творчу манеру, об'єдналися задля пошуків нових засобів виразності та формування нової системи цінностей, що засвідчила низка яскравих виставок об'єднання [4].

Виразною прикметою часу стало створення об'єднання «**Оксюморон**», до складу якого увійшли одинадцять майстрів — О. Вакулєнко, А. Литвинов, М. Єлизєв та ін. У своїх роботах ці автори вдавалися до філософських пошуків сенсу мистецтва як такого, що свідчить про формування нових естетичних поглядів. Важливою з цієї точки зору є творчість М. Єлизєва, творчі кредо та праця якого близькі до авангардного спрямування [11].

Початок 1990-х відзначився виставками творчого об'єднання «**Арт-ательє**» (А. Ларіонов, О. Верещакін, І. Оленіна, А. Кузьменко, А. Гостєв, М. Мартинєнко). Художні пошуки молодих художників засвідчили появу нових поглядів на сучасність та мистецтво, зокрема — актуалізували розвиток в харківському художньому середовищі візуального мистецтва. Творчі пошуки в цій сфері засвідчила низка виставок художників [10]. Ще одне яскраве молодіжне об'єднання, що виникло на початку 1990-х — «**Кут**», до складу якого увійшли молоді художники В. Носань, С. Узкіх, В. Бабанін. Учасники групи — студенти Харківського художньо-промислового інституту (нині — Харківська державна академія дизайну та мистецтв) з майстерні В. Звольського — об'єдналися завдяки ідеям розвитку станкової графіки.

Нові тенденції розвитку мистецтва, спричинені суспільно-політичними проблемами, сприяли оновленню Спільки художників. Відчуваючи потребу в омолодженні творчих сил, наприкінці 1980-х до лав Спільки було запрошено молодих митців. Деякі з них — наприклад, О. Борисов — на той час іще були студентами Харківського художньо-промислового інституту [14, с. 1]. Саме тоді у середовищі представників Молодіжної секції Спільки виникло мистецьке об'єднання «**NeoNeon**», серед учасників якого були В. Смахтін, І. Паньок, Є. Рудницький, І. Легуцький, В. Барішніков, С. Сбітнев, В. Грицай, Ю. Горбунов та М. Куземинський. Всі митці, за виключенням скульптора С. Сбітнева, працювали у техніці живопису. Яскраві творчі пошуки учасників групи засвідчила однойменна виставка у залі Будинку художника (1992), де художники представили своє бачення сучасного мистецтва. Як влучно зазначила О. Петрова, характеризуючи події того часу, «історично значущим було те, що у так звані «фараонівські зали», ще нещодавно пріоритетні для керівників Спільки художників, увійшло мистецтво молоді з вируючою енергією новизни» [8, с. 55–56]. У той же час молоді митці здебільшого продовжували гуртува-

тися довкола Спілки художників. За словами Г. Вишеславського, «переважна більшість молодих митців брала участь у діяльності філіалів Спілки художників (молодіжних виставках, пленерах), незважаючи на паралельну участь у житті сквотів. Тобто в цей час протиставлення «офіційного» і «неофіційного» мистецтва втратило колишню ідеологічну силу, а якщо і тривало, то за інерцією» [2, с. 8–9].

Особливу роль в контексті розвитку художнього життя Харкова межі 1980–1990-х відіграла діяльність митців експериментального творчого об'єднання «Літера А», що виникло 1988 року на базі Молодіжного відділення Спілки як об'єднання «художників-авангардистів». До складу цього об'єднання в різні роки входили А. Пічахчі, А. Гладкий, О. Єсюнін, О. Борисов, С. Братков, С. Семернін та багато інших митців. Головним ідеологом об'єднання виступив А. Пічахчі, який став автором маніфесту «Літери А». Ще одним з організаторів групи був харківський митець-нонконформіст В. [12].

Основні принципи творчості художників об'єднання були викладені в альбомі «Завіса для художників» (1991): «...Нам здається, що сенс мистецтва глибший, ніж просто бути прикрасою життя, або навіть відображенням дійсності. Навіщо її відображати? Для цього є дзеркало... Мистецтво пов'язане з іншими законами... Що робити з питаннями, на які нема відповідей? В чому сенс життя? Не до самовираження, хочеться з початку щось зрозуміти. Кожна робота, кожна виставка — можливо, є маленьким кроком до відповіді» [1]. Ця концепція суголосна загальноукраїнській тенденції 1990-х, відповідно якій мистецтво втрачає статус звичного для соцреалізму «відбивача правди» та бере на себе нову роль відтворення світогляду та внутрішніх відчуттів художника, який стає творцем нової дійсності.

Виставки художників об'єднання, котрі займалися експериментами у сфері кольору, форми та художньої мови, матеріалу, стали справжнім відкриттям в історії харківського мистецтва. Зокрема, перша виставка об'єднання «Присвята Ван Гогу», яка відбулася 1990 року, продемонструвала зацікавленість «літеровців» мистецтвом авангарду та стала поштовхом до нових творчих пошуків у сфері метафізичного [5]. Найбільш яскравими та новаторськими були перші акції «Літери А», що відбулися протягом 1993–1995 років. Найяскравішою серед них стала виставка «Слізна», організована у 1994 році в харківській галереї «Up/Down» у співпраці з фотохудожником С. Братковим. Пізніше в Харкові відбулося ще кілька виставок від імені групи, які вже носили характер традиційних групових виставок та не мали ознак маніфестарності. Однією з останніх стала виставка «Класики», представлена в «Єрмилов-центр» (2013), де художники продемонстрували еволюцію своїх мистецьких пошуків за більше ніж два десятиліття своєї праці.

Оглядаючи виставкову діяльність цієї групи, підкреслимо, що за п'ятнадцять років її існування митці групи зробили разом лише близько десяти виставок, працюючи переважно самостійно. Певною мірою це було пов'язано з різницею у художніх поглядах учасників об'єднання, кожен з яких орієнтувався на специфічні напрямки сучасного мистецтва. Так, С. Семернін працював здебільшого у фігуративному живописі, В. Куликов — у геометричній графіці, живописі та плакаті, В. Гонтаров — у жанрі монументального живопису. Серед робіт А. Пічахчі, О. Єсюніна та А. Гладкого є багато творів абстрактного напрямку, котрий, проте, не є єдиним творчим вибором майстрів. Так, деякі з них зверталися до загальнофілософських шукань (А. Пічахчі, О. Єсюнін), а хтось тяжів до морфології живопису, досліджуючи специфіку живописної мови (О. Борисов, А. Гладкий).

В роботах представників «Літери» можна побачити також як значну кількість яскравих абстрактних робіт, так і значний об'єм напівфігуративних полотен. В деяких творах можна відзначити особливе значення кольору, який може мати декоративну насиченість — або навпаки, аскетизм, близький до сакрального. Зокрема, творами А. Пічахчі, О. Борисова, О. Єсюніна притаманне абстрагування, звернення до мови символів, метафоричного сенсу знаку, пошуків трансцендентного [17].

Сьогодні новаторські пошуки об'єднання, котре проіснувало більше двох десятиків років, пішли значно далі того андеграунду, з якого митці починали свою діяльність. За висловленням Л. Савицької, «літеровці не йшли на компроміс ні у творчості, ні у поглядах на життя соціуму. Фактично, вийшовши з андеграунду радянського часу, ху-

дожники підготували основу для його нового етапу, опозиційної ідеології культури споживання» [12]. Це особливе становище дозволило художникам об'єднання знайти свою нішу, яка відзначалася експресивністю та колористичною виразністю. Розробляючи багатогранну тему пізнання, присутню в більшості робіт зовсім різних за творчою стилістикою членів групи, художники йшли складним шляхом асоціацій, доводячи їх до значення символу. Такий погляд на мистецтво був закладений і в самій назві об'єднання. За словами А. Пічахчі, «"Літера «А" в назві означає "Авангард", а ще — щось первинне, до чого ми завжди повертаємось» [9].

Висновки. Закономірним результатом суспільно-політичних змін наприкінці 1980 — у першій половині 1990-х стала поява низки мистецьких молодіжних об'єднань, діяльність яких визначила новий виток розвитку сучасного мистецтва. Одними з перших в Харкові проявили себе фотохудожники, епатажні виставки яких позначили відхід від засад соцреалізму. Яскравою частиною художнього життя Харкова в цей час стали також численні виставки молодіжних художніх об'єднань («Літера А», «Арт-ательє», «Оксюморон», «Лабораторія» та ін.). Новаторські пошуки митців стали відправною точкою до формування нового розуміння живопису та його можливостей.

Перспективи подальших досліджень. Передбачається проведення досліджень у напрямку вивчення молодіжних об'єднань 2000-х.

Література

1. Занавес для художника. Альбом групи «Літера А» [Текст]. — Х. : 1991.
2. Вишеславський Г. «Нова хвиля» у візуальному мистецтві України кінця 1980-х — початку 1990-х (соціокультурний аспект) [Текст] : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав., 26.00.01 / Г. Вишеславський ; ІПСМ НАН України. — К., 2014. — 20 с.
3. Вишеславський Г. Сучасне візуальне мистецтво України періоду постмодернізму [Текст] / Гліб Вишеславський // Нариси з історії образотворчого мистецтва України ХХ ст. : у 2 кн. ; ІПСМ АМУ. — К. : Інтертехнологія, 2006. — Кн. 2.
4. Лабораторія. Живопись. Графика : каталог [Текст]. — Х. : Око, 1994. — 8 с.
5. Лигостаева С. Кто сказал «А» : [група художників] [Текст] / С. Лигостаева // Вечер (Х.). — 1992. — 22 дек. — С. 8.
6. Мархайчук Н. Розвиток вітчизняного культурно-мистецького простору на межі 80–90-х рр. ХХ ст. [Текст] / Н. Мархайчук // Культура і сучасність. — 2004. — № 1. — С. 92–99.
7. Павлова Т. Харьковская фотография [Електронний ресурс] : (Проект) / photospilka.com : офіційний портал Нац. союзу фотохудожників України / Т. Павлова. — 2009.
8. Петрова О. Украинский опыт радикального искусства : от бунта к рынку [Текст] / О. Петрова // Эйдос : междунар. журнал исследований культуры. — 2011. — № 2 (3). — С. 55–66.
9. Пичахчи А. «1000 концепций» [Електронний ресурс] : (Проект) / А. Пичахчи // Союз художников. — Режим доступу: <http://sp-issues.narod.ru2002-> № 4. — Назва з домашньої сторінки Інтернету.
10. Представляет «Арт-ательє» [Текст] // Вечер (Х.). — 1996. — 24 сент. — С. 3.
11. Приглашает «Оксюморон» [Текст] // Вечер (Х.). — 1994. — 17 мая. — С. 3.
12. Савицька Л. Виступ на відкритті виставки групи «Літера А» [Текст] / Л. Савицька // «Класики» в Єрмилов-Центрі. — Х., 2013.
13. Савицькая Л. Искусство Харькова на переломе столетий [Текст] / Л. Савицькая // Традиції та новація у вищій архітектурно-художній освіті. — Х. : ХДАДМ, 2008. — № 1–3. — С. 109–112.
14. Сидоренко В. На переломі [Текст] / В. Сидоренко // Образотв. мистец. — 1988. — № 2. — С. 1.
15. Сидоренко В. Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань: Розвиток візуального мистецтва України ХХ–ХХІ століть [Текст] / Віктор Сидоренко ; ІПСМ АМУ. — К. : ВХ [студію], 2008. — 187 с.
16. Соловійов О. Турбулентні шлюзи : зб. статей [Текст] / О. Соловійов ; ІПСМ АМУ. — К. : Інтертехнологія, 2006. — 192 ст. : іл.
17. Тихонова І. Спонсори можуть все [Текст] / І. Тихонова // Вечір (Х.). — 1991. — 19 листоп. — С. 3.

Анотація. Усенко Наталя Олександрівна. Мистецькі молодіжні об'єднання в художньому житті Харкова кінця 1980-х — першої половини 1990-х. Одним з важливих та знакових епізодів в художньому житті Харкова є період кінця 1980-х — першої половини 1990-х років, коли разом

із здобуттям Україною незалежності відбулося відродження українського мистецтва. Так само, як і в інших містах, в Харкові ці часи позначилися розвитком молодіжних об'єднань. Деякі з них швидко зникли з мистецької мапи міста, а деякі вплинули на розвиток його художнього життя.

Дана стаття присвячена дослідженню особливостей цього явища в художньому житті Харкова у період кінця 1980-х — першої половини 1990-х, осмисленню його значення в контексті розвитку сучасного мистецтва України. У публікації досліджуються принципи формування найвідоміших харківських молодіжних об'єднань досліджуваного часу, розкривається специфіка їх діяльності та розвитку, аналізуються окремі виставки об'єднань, досліджується вплив мистецьких молодіжних об'єднань на розвиток художнього життя Харкова кінця 1980 — першої половини 1990-х років.

Ключові слова: молодіжні об'єднання, мистецтво, художнє життя, виставки, Харків.

Аннотация. Усенко Наталья Александровна. **Молодежные объединения в художественной жизни Харькова конца 1980-х — первой половины 1990-х.** Одним из важных и знаковых эпизодов в художественной жизни Харькова является период конца 1980-х — первой половины 1990-х годов, когда вместе с обретением Украиной независимости произошло возрождение украинского искусства. Так же, как и в других городах страны, в Харькове этот период обозначен всплшкой развития молодежных художественных объединений. Некоторые из них быстро исчезли с художественной карты города, но некоторые из них повлияли на развитие его художественной жизни.

Статья посвящена исследованию особенностей этого явления в художественной жизни Харькова в период конца 1980-х — первой половины 1990-х гг., осмыслению его значения в контексте развития современного искусства Украины. В публикации исследуются принципы формирования самых известных харьковских молодежных объединений, раскрывается специфика их деятельности и развития, анализируются отдельные выставки объединений, изучается влияние молодежных объединений на развитие художественной жизни Харькова конца 1980-х — первой половины 1990-х годов.

Ключевые слова: молодежные объединения, искусство, художественная жизнь, выставки, Харьков.

Summary. Usenko Nataly A. **Youth associations in the Kharkiv artistic life of the late 1980's — early 1990's.** One of the most important pages in the Kharkiv artistic life is the period of the late 1980's — early 1990's, when coupled with the acquisition of Ukraine's independence there was a revival of Ukrainian art. Just as in other cities, in Kharkiv those times designated the development of youth associations. Some of them quickly disappeared from the artistic map of the city, and some have influenced the development of its artistic life.

This article is devoted to research of the peculiarities of this phenomenon in the Kharkiv artistic life during the late 1980's — early 1990's, understanding its meaning in the context of contemporary art in Ukraine. The publication explores the principles of forming the most famous Kharkiv youth associations of this period, reveals the specifics of their activities and development, analyzes the exhibitions, examines the impact of youth groups on the Kharkiv artistic life development of the late 1980's — early 1990's.

Keywords: youth groups, art, artistic life, exhibitions, Kharkiv.